

František Šusta

Neznám druhé takové zvíře, jako je pes

aneb

Vyznání trenéra zvířat
nejlepšímu příteli člověka

Nakladatelství PLOT
Praha, 2017

Copyright © František Šusta, 2017

Photos © Animal Training and Research Intl., Khalil Baalbaki, Milan Bartl, Monika Čermáková, Tomáš Čontofalský, Lucia TaraWillow Drietomská, Jana Hnátková, Zuzana Lhotáková, Petra Marečková, Jana Mašťerová, Magdaléna Němcová, Irena Pacáková, Jana Pluháčková, Hana Spalová, František Šusta, Nikol Tranová, Ondřej Uhlíř, Jiří Zita a archiv autora, 2017

Copyright © Nakladatelství PLOT, 2017

ISBN 978-80-7428-312-3

Obsah

Poděkování	5
Předmluva.....	7
Úvod: Pohádka o podivném Honzovi	11
1. Kapitola první: Odměna	15
2. Kapitola druhá: Bridge	53
3. Kapitola třetí: Chování	79
4. Kapitola čtvrtá: Podněty	112
5. Kapitola pátá: „Chci práci“	139
Závěr: Výchova kontra výuka	153
Doslov: Nic není černobílé.....	157
O autorovi	158
Doporučená literatura	159

Poděkování

Tato knížka vznikla do jisté míry neplánovaně a vlastně omylem – prostě jsem jednoho večera dostal impuls, sedl si a začal psát text, který měl být nejprve jen mailovou odpovědí jednomu člověku. Najednou ale byla z těch pár odstavců celá stránka, a tak jsem z nich chtěl udělat příspěvek na Facebook..., ale ruce mi pořád psaly dál. A když jsem měl za sebou prvních několik stran textu, zatímco témat o tom, v čem všem mohou být psi jiní, mi spíše přibývalo, řekl jsem si, že to bude knížka. A od té chvíle jsem měl před sebou já i moje rodina další měsíce, kdy každou volnou chvíli budu věnovat psaní. V první řadě tedy moc děkuji svojí rodině, především ženě, za podporu a zázemí. Bez nich by nebyla možná ani tahle knížka, ani celá moje práce. Nakladatelství Plot děkuji za rychlé rozhodnutí ve stylu „jasně, Franto, to vydáme!“ Ze všech svých učitelů tréninku zvířat tentokrát děkuji nejvíc Gabby Harrisové za inspiraci k řadě myšlenek v knížce použitých. Velice děkuji těm, kdo celý text přečetli a doplnili či rozporovali – Lence Blachové za poznámky a diskuzi ke psí etologii, Jakubovi Beranovi za jeho připomínky a obrovský přehled v trenérské literatuře, Míše Čermákové za cenný pohled „normálního zkušeného pejskaře“ a bývalým kolegyním ze zoo Lucce Průšové, Kláře Vodičkové a Markétě Lukavské za kontrolu příkladů s našimi společnými svěřenci. Všem veliké díky!

Děkuji i všem, kdo svolili k publikování jejich příkladů z praxe a jejich psům, kteří mi ukázali svou psí výjimečnost – Martině s Roníkem, Míše s Annie, Markétě s Benjím, Karolíně s Matthewem, Katce s Tazzíkem, Evě s Růženkou, Zuzce s Charkou a Páje s Berrym a Badym. Děkuji všem psům, se kterými jsem sdílel a sdílím jejich život a kteří mi dali psí výjimečnost poznat – Rozárce, Verunce, Kazanům 1–4 a Atíkovi. Děkuji i všem zoozvířatům, díky kterým jsem zažil pozitivní trénink v té krystalické podobě, kdy je vaším partnerem nezávislý tvor – hlavně Sanchovi,

Jonatánovi a Pepině, Elišce, Denymu, Esmeraldě, Manuele, Amálce, Dikýmu, Uršule, Babetě, Artušovi, Donaldovi, Pedrovi, Diegovi, Harrymu, Safiře, Ovititimu, Itampolovi, Dindovi, Umcovi, Tauškenovi... ten seznam by byl ještě dlouhý.

Zoo Praha, kde jsem strávil dohromady dvacet let, z toho deset sezon jako trenér zvířat, děkuji za výjimečnou příležitost, kterou jsem měl to štěstí dostat. Zároveň prohlašuji, že příklady, které jsem vybral pro knížku, jsou záměrně voleny tak, abych nevyzrazoval cokoli tajného ze zákulisí zoo. Naprostá většina toho, co zde píšu, byla mnou už publikována v trenérské literatuře nebo je součástí diplomových a bakalářských prací mých studentů (viz seznam literatury). S tím ostatním seznamuje naše pracoviště běžně veřejnost při vystoupeních a při programech pro děti. Záměrně jsem také volil pouze příklady se zvířaty ze show, jakkoliv jsem měl možnost pracovat i na nácvicích v zázemí s několika dalšími chovanci zoo. Použití takových příkladů bych ale pro soukromou knihu nepovažoval za férové.

Na závěr děkuji vám všem, kdo už tolik let chodíte na moje akce. Díky vám a pro vás mohla tato knížka vzniknout. Tak si ji užijte!

Předmluva

„Rychle, pohlad' si ho, on na to čeká,“ povzbudí najednou horlivý tatínek svého synka u ohrady v dětské zoo. Za tatínkem i jeho synem totiž právě přiběhla horda koz, oveček a další domácí „havěti“ spolu se samečkem lamy, jehož chundelatá srst připomíná plyšáka na mazlení. Jenže zdání klame. Tohle zvíře, stejně jako všechna zvířata kolem něj, si nepřišlo pro pohlázení. Celé jeho stádečko běhá mnohokrát denně k hrazení svého výběhu za každým, kdo skýtá šanci na potravu. Je zvyklé dostávat od návštěvníků krmení, o pohlázení nestojí, a právě teď od chlapečka inkasovalo neznámou ruku doprostřed čela. To je pro lamáčka něco, s čím nepočítal, a jeho odpověď přichází okamžitě: „Pliv!“ Lamí plivanec spolu

s kousky nakousané potraviny přistál na obličejích kluka i tatínka. „Ty potvoro jedna namyšlená!“ reaguje automaticky otec a plácne po tlamě to zvíře, které pohrdlo přízní pána tvorstva.

Vždycky si při podobných epizodkách říkám, kde se v lidech bere taková nadutost. Kdo dal lidem tu jistotu, že každé zvíře automaticky stojí o jejich pohlazení, i když je v životě nevidělo? Kde vzali to právo chovat se vůči zvířatům jako nejvyšší soudci a zároveň velitelé, které by měla zvířata automaticky respektovat a ctít? Kdo nás lidi dnes a denně utvrzuje v pocitu, že stojíme na nejvyšším piedestalu nad všemi živými bytostmi a stačí nám jen pohnout prstem, aby každý živý tvor hned plnil naše přání a odměnou mu byla jen naše blahovlnná spokojenost? Naučil nás to Darwin, máme to z náboženství, nebo je to jen vrozená lidská arogance?

Po deset jsem pracoval jako trenér zvířat v zoo a po pár letech „zoopraxe“ jsem začal kromě exotů intenzivně pracovat i se psy. A za sebe už jsem si asi našel odpověď na předchozí otázky. Tím tvorem, který nám dnes a denně dává svou oddaností a tolerancí pocit absolutní nadřazenosti, je pes! Mnoho lidí, kteří dříve trénovali psi, zažívá s přechodem k tréninku „nepsích“ zvířat velké překvapení. Jak to, že papoušek dokáže klovnout do ruky, která mu nesla odměnu? Jak to, že je miniprasátko nabralo do lýtky poté, co se v tréninku dvakrát zmylilo? Proč tu žádné zvíře nestojí o pohlazení člověka, dokud s ním nemá alespoň několik měsíců či let společnou zkušenost a vybudovaný vztah? Proč tu najednou žádné zvíře nečte lidská gesta a nepředvídá každé lidské přání? Jak to, že člověk najednou po přechodu od psů k exotům padá z pozice pána všeho tvorstva na úroveň někoho, koho ta zvířata berou jako sobě rovného, a aby s nimi něco dokázal, musí se on přizpůsobit jim?

Já měl to štěstí, že jsem ve své profesní dráze šel obrácenou cestou – od nepsích zvířat ke psům. A proto dnes a denně naopak žasnu nad nevidanou psí oddaností a tolerancí. Díky těmto psím vlastnostem se řada páníčků nikdy nedozví, co právě udělali v tréninku za chybu, zatímco jiné zvíře by jim to dalo pěkně „sežrat“. Ale výjimečné psí vlastnosti nedělají trénink s našimi chlupatými kámoši vždycky jen jednodušší. Někdy ho mohou naopak pěkně zamotat. A v tu chvíli se na obou stranách dialogu člověk–pes hromadí frustrace a nenaplněná očekávání. I takových smutných případů jsem ve psím světě viděl až dost.

Jsem propagátorem pozitivních metod tréninku a v rámci svojí práce trenéra zoozvířat jsem vytvořil a představil světu i několik odborných metodik a postupů. Tu a tam za ně získávám dokonce i nějaké to ocenění poté, co je zhodnotí autority v našem trenérském oboru. Jenže tou nejpravdivější a nejpřísnější komisí jsou podle mě sama trénovaná zvířata. A mezi nimi mají zvláštní místo psi. Mám velkou radost, když vidím, jak se pozitivní styl tréninku šíří světem psů a jejich páníčků. Jsem ale velmi smutný, když vidím, jak nerespektování psích zvláštností a pouhé bezmyšlenkovité kopírování metodik nás, zootrenérů, může kromě evidentních benefitů přinést psovi i celoživotní frustraci. Vidím, jak takový pes může prožít život osaměle, obklopen sice pamlsky mnoha hodnot, ale zato bez svého člověka. Tuto knížku jsem proto napsat musel! Napsal jsem ji prostě z pocitu, že ji psům dlužím. Projdeme si v ní rychle celou metodiku pozitivního tréninku v těch bodech, kde ji, z mého pohledu trenéra zvířat, dokáže výjimečná psí oddanost a tolerance pěkně zohýbat. Ale, moc vás prosím, nechápejte ji jako přehled obecně uznávaných vědeckých postupů a dogmat. Berte ji spíš jako osobní názor a postoj někoho, kdo tu vědu po mnoho let pomáhá spoluvytvářet a kdo se právě z pohledu oné vědy v úžasu sklání před výjimkami, které nám „nejlepší přítel člověka“ dokáže připravit. Tato knížka nemá pozitivní metody tréninku na psech popírat, ale doplnit je o psí zvláštnosti, na které zapomenout by byla strašná chyba. Budete možná souhlasit se mnou, že trénovat psa může být v mnoha směrech strašně jednoduché, ale v jiných zase mnohem složitější, než trénovat zvíře nepsí. A snad mi dáte za pravdu v tom, co já sám zjišťuji každým rokem víc a víc. Že totiž neznám druhé takové zvíře, jako je pes!

Úvod

Pohádka o podivném Honzovi

Pojďme na chvíli do pohádky: Cestou z rodné vísky kráčí Honza do světa. U cesty sedí kouzelný dědeček, dá se s Honzou do řeči. Jak už to tak v pohádkách bývá, dědeček třebas i tu buchtu od Honzy dostane a na jednu vyhodí nabídku: „Honzu, chtěl bys princeznu za ženu?“ V tu chvíli se může dědečkovi dostat v zásadě tří odpovědí. Slušně vychovaný Honza, kterého princezna zajímá, odpoví: „Ano dědečku, chci! Co mám pro to udělat?“ Jiný Honza, který se mnohem raději projde po světě, ale princezna mu momentálně nestojí za námahu, odpoví: „Ani ne, dědečku. Spánembohem.“ A Honza, který není až tak slušně vychovaný, navíc je chud a hladov a princeznu opravdu moc potřebuje, chytí dědečka pod krkem a v afektu z náhlé příležitosti zařve: „Ty máš princeznu, dědku?! Hned ji sem dej a žádné odmlouvání!“

Pokud jste trenérem zvířat v zoo a právě navazujete kontakt s novým zvířetem, můžete dopadnout podobně – tedy můžete zažít kteroukoliv z těchto tří možností. I vy, tak jako kouzelný dědeček, nabízíte zvířeti vzácnou příležitost zasloužit si práci odměnu a vaším zájmem pochopitelně je, aby zareagovalo jako ten první, slušně vychovaný a navíc motivovaný Honza. Pokud je ale motivace zvířete slabá, zareaguje jako druhý Honza, co jde dál svou cestou. Když to ale naopak s motivací přeženete a nemáte se zvířetem zvládnuté základy komunikace, dopadnete jako dědeček s třetím Honzou-agresorem.

A teď rychle zpátky do pohádky a představme si čtvrtou možnost: „Honzu, chtěl bys princeznu za ženu?“ ptá se kouzelný dědeček. „Já sám princeznu nepotřebuju, dědečku. Ale vy se mi od prvního pohledu tak líbíte a mám vás tak rád, že pokud chcete, tak já se o ni budu pro vás snažit!“ odpoví s vytřeštěnýma očima Honza. Také vám tento mládenec

připadá ujetý? Říkáte, že tohle není normální lidská reakce? Máte pravdu, tohle není dokonce ani normální reakce zvířecí. Ale co když ten Honza je potomkem stovek generací předchozích Honzů, kteří se směli oženit a mít děti jen v případě, že projevovali bezmeznou oddanost autoritám? Co když štěstí kouzelného dědečka je a bylo pro takové Honzy nejvyšší metou a smyslem života? Tato reakce totiž sice není ani přirozeně lidská či zvířecí, ale může taková být (a také často je) reakce psí. Je způsobena tou výjimečnou psí oddaností člověku i tolerancí k jeho lidským chybám. Tedy vlastnostmi, ve kterých se psovi snad žádný jiný tvor nevyrovná. Jenže jakkoliv nám u psa tyto vlastnosti mohou připadat normální a jsme za ně rádi, dokážou celou pohádku o pozitivním tréninku pěkně zamotat. A pokud tuto výjimečnost kouzelný dědeček na Honzovi a trenér na psovi neuvidí, pokud si stále myslí, že před sebou má nezávislou a vpravdě sobeckou bytost, nemusí být konec příběhu ani zdaleka dobrý.

TRÉNINK JE ROZHOVOR Z PĚTI SLOV

Metodou, kterou při tréninku psů i nepsů využívám, je tzv. pozitivní posilování (positive reinforcement training). Je to skvělá metoda pro práci s jakýmkoliv zvířetem a u divokých druhů je to v zásadě jediná metoda, jak s nimi nacvičit složitější chování. Z mého pohledu probíhá trénink pozitivním posilováním jako neustálý koloběh rozhovoru složeného z pěti stále se v různých obměnách opakujících slov:

1. Zvíře říká: „Chci práci.“ (Ideálně to říká skrze předem naučenou klidnou pozici těla, ve které nehrozí ztráta sebekontroly.)
2. Trenér odpovídá: „Tady máš práci.“ (Tím, že dává zvířeti podnět k chování.)
3. Zvíře odpovídá: „Pracuju.“ (Tím, že chování vykonává.)
4. Trenér odpovídá: „Děláš to správně.“ (Tím, že vydá signál „bridge“, tedy potvrzení o úspěšně vykonaném chování a přicházející odměně. Typickým bridgem je například zvuk klikru nebo píšťalky, ale může jich být celá škála.)
5. „A teď to spolu oba oslavíme.“ (Říkají v zásadě oba naráz tím, že trenér předá odměnu a zvíře ji spotřebuje.)

Až zvíře spotřebuje odměnu, řekne si o další práci, a tím se zase ocitáme u prvního slova dalšího dialogu. Trenér mu dá podnět, zvíře provede chování... a tak dále. Těch pět slůvek, která se v různých obměnách opakují stále ve stejném sledu, může v praxi zabrat třeba jen pár vteřin. Zásadní ale je, aby to první slovo řeklo opravdu vždy zvíře, ne člověk. Tím, že zvíře necháváme celý rozhovor pozitivního tréninku začít, ho stavíme do té kýžené role – jako pohádkový Honza si říká o práci („Co mám, dědečku, udělat?“). My, trenéři, jsme tu tím pádem v roli někoho, kdo zvířeti nabízí šance. Pokud bychom to udělali jinak, pokud bychom nedali zvířeti prostor říci „chci práci“, dostaneme se snadno z role trenéra do role diktátora, který zvíře k práci nutí..., a v důsledku toho pak může celý pozitivní trénink zkolabovat. Asi jako kdyby kouzelný dědeček zastoupil nepřipravenému Honzovi cestu a řekl: „Honzo, teď hned změníš všechny svoje plány a budeš dělat to, co já říkám. Nemysli, neptej se, poslouchej a na konci ti dám...“, ale to už dědeček dost možná nestihne dopovědět, protože doposud svobodný Honza pocítil tlak a omezení a v tu chvíli už mizí za zatačkou. Dědeček-diktátor, jakkoliv chtěl Honzovi dát princeznu za ženu, může být rád, že nedostal jednu do zubů.

Jenže pozor – útekem nebo útokem by na dědečka-diktátora reagovali ti první tři Honzové, které nezajímá dědečkův názor a sledují jen svůj zájem. Ten čtvrtý, podivně oddaný Honza, by s radostí zastavil a na dědečkovu větu: „Nemysli, neptej se, poslouchej...“, by odpověděl: „Ano dědečku, vás já poslouchám strašně rád! Co si přejete?!“

Nevím, jak vám, ale mně to ten čtvrtý Honza strašně komplikuje. Tou svojí oddaností a horlivostí udržuje dědečka v domnění, jak jim to spolu pěkně jde, a že nakonec bude Honza králem. Dědeček bude sám se sebou spokojený, přestane být opatrný... a najednou se mu celá pohádka o tom, jak Honza ke štěstí přišel, sesype. Honza spoustu úkolů, které mu měly dát poučení, vůbec nepochopí, do zabíjení draka princeznožrouta se nijak nepohne, dokud mu to dědeček nedá příkazem. Bude stále jen upírat oči na dědečka a nevyvine samostatnou aktivitu k získání princezny. Zkrátka proto, že on tu princeznu ve skutečnosti nechce. V jeho případě **na konci celého tréninkového dialogu chybí fungující odměna, která by celému tréninku dávala smysl a poháněla proces vpřed.**

Tato pohádka je ale pro Honzu tragická v jiné věci. Pokud totiž dědeček Honzovu „neprincezní“ motivaci a chorobnou oddanost nerozpozná, udělá z něj namísto šťastného Honzy zničeného zoufalce. Honza se bude snažit, aby byl dědeček spokojený, ale ten mu svoji spokojenost nedá nikdy najevo. Z pohledu dědečka to Honza nepotřebuje – jde mu přece jen o princeznu. Honza také princeznu na konci získá..., ale on ji ve skutečnosti nechtěl. Dělal to všechno jen pro dědečka. Avšak dědeček, který ze svého pohledu udělal pro Honzu, co mohl, právě odešel do další pohádky. Honza je na konci všeho úsilí sám s princeznou, o kterou nestál, a bez dědečka, pro kterého to všechno dělal. Odešel, aniž by Honzovi za všechnu práci řekl: „Tímhle jsi mě potěšil, hochu.“ A přitom o to jediné tento divný Honza stál. To je trochu smutný konec pohádky, nemyslíte? A hlavní vinu na tom nese ten zaslepený kouzelný dědeček. Tedy trenér, který si neuvědomil jednu ze základních pravd pozitivního tréninku – že to, co je odměnou, a co ne, určuje sám trénovaný subjekt.

Proč tuto zvláštní a smutnou pohádku rozvíjím? Protože ji několik posledních let vídám kolem sebe na cvičácích. Jako kouzelní dědečkové jsme se rozhodli udělat pro naše psy to nejlepší a vzali jsme si na pomoc tu nejhumánnější tréninkovou metodu ověřenou na mnoha živočišných druzích – trénink pozitivním posilováním. Ale jakkoliv máme dobré úmysly, občas se zapomínáme zeptat samotných psů. Tak jako dědeček si byl absolutně jistý, že Honza přece určitě chce princeznu, a neposlouchal, co mu Honza sám téměř křičí do obličeje, tak i my u našich psů občas přehlédneme, že pamlsek za splněný úkol nemusí být pro ně vždy tou nejvyšší odměnou. Že pro některé psy je sežráný pamlsku možná jen dalším úkolem ke splnění a že to, na co tito oddaní psi čekají, jsme ve skutečnosti my sami. Pokud se nás nedočkají, prožijí smutný život, obklopeni pamlsky, které nechtěli.

V žádném případě netvrdím, že takto oddaní jsou všichni psi. To bych jim znovu upřel jejich individualitu a trenérovi povinnost dívat se v první řadě na zvíře. Ale tvrdím, že právě u psů je tendence k takové oddanosti ze všech zvířat největší a my s touto možností musíme počítat. Protože pokud zvíře naproti nám funguje jako ten podivně oddaný Honza, tak potom se nám jednoduchá rovnice pozitivního tréninku ve stylu „něco za něco“ začíná pěkně komplikovat.

Kapitola první

Odměna

Jak už jsme si řekli, trénink pozitivním posilováním je vlastně rozhovorem člověka a zvířete, složeným z pěti slov. Tento rozhovor sice v praxi začíná od začátku, tedy od zvířecího prohlášení: „Já chci práci.“ Ale tou energií, která pohání celý tréninkový proces kupředu, je zvířecí zájem o odměnu na konci. Pokud tedy my trenéři navazujeme kontakt s novým zvířetem, vždy začínáme odměnou, a až potom tvoříme bridge, pak chování a na konci podnět. Protože jen v případě, že zvíře odměna zajímá, má smysl před ni vydávat bridge – například zvuk klikru. Takový zvuk pak opravdu znamená „přijde něco, co tě potěší“. Později bridge automaticky přebírá i význam „protože jsi udělal úspěšné chování“ a nakonec i „dál už se nemusíš snažit“. Takže celý bridge (resp. terminant bridge¹) před fungující odměnou říká „dostaneš odměnu, protože jsi udělal úspěšné chování, dál už nemusíš pokračovat.“ A ve chvíli, kdy máme díky fungující odměně tento fungující bridge, můžeme skrze něj označit zvířeti správné chování. A když nabízí toto vhodné chování, můžeme ho naučit, že funguje jen po konkrétním podnětu.

Jen to první slovíčko tréninkového rozhovoru, tedy „chci práci“, se tvoří průběžně celou dobu. Vlastně může být tím prvním chováním, které zvíře trenérovi nabídne, je za něj odměněno a později se z tohoto chování stává způsob, jak si říci o práci (jak si řekneme v poslední kapitole). Pojdme si tedy těch pět základních slov, která dohromady tvoří dialog pozitivního tréninku, zopakovat – tentokrát ale v odbornějších (a hlavně kratších) pojmech:

1 Existují i jiné typy bridgů, které budeme probírat v příští kapitole. Nicméně terminant bridge, který znamená „dostaneš odměnu, protože jsi to udělal správně, a dál už nemusíš pokračovat“, je tím prvním a základním, který zvíře při tréninku pochopí.

1. Default behavior („Chci práci,“ říká zvíře – v češtině to nazývám podle situace „první krok pro zvíře“, nebo nulová varianta chování.)
2. Podnět („Tady máš práci,“ říká trenér.)
3. Chování („Pracuji,“ říká zvíře.)
4. Bridge („Děláš to správně,“ říká trenér.)
5. Odměna („Teď to oslavíme.“ Dává trenér, spotřebuje zvíře.)

Uveďme si příklad. V zoo jsem měl tu čest trénovat pro vystoupení i jednoho lišáka, říkáme mu Deny. Uvedený dialog mezi člověkem a zvířetem může v jeho případě vypadat třeba tak, že lišák sedne po pravé straně trenéra (default behavior – „chci práci“), trenér udělá pohyb pravou rukou (podnět – „tady máš práci“), Deny vyrazí hledat kožený uzel zavěšený na provázku, najde ho a zatáhne za něj (chování – „pracuji“), trenér klikne na klikr (bridge – „děláš to správně“) a dá Denymu kus syrového kuřete (odměna – „teď to oslavíme“). Ovšem bez toho kuřete na konci by to celé nefungovalo. Když jsme s Denym kdysi začínali, stačilo nám, že od nás přijímá kuřátko (odměna, **krok 5**) a potom jsme mu začali před kuřátkem klikat na klikr (bridge, **krok 4**). Jakmile pochopil význam klikru, dokázali jsme díky němu vytvořit různá chování (**krok 3**) včetně toho, že si o práci říká předsednutím (default behavior, **krok 1**). Tou úplně poslední fází bylo vysvětlit mu, že za svá chování získá odměnu, jen pokud k nim dostal od nás podnět (**krok 2**). **Celou komunikaci jsme tedy tvořili od konce, od odměny.** A právě proto, že odměnou navození kontaktu se zvířetem začíná a že odměna na konci dává celému procesu hybnou energii, budeme v dalším textu postupovat od odměny přes bridge, chování a podnět až k prvnímu slůvku rozhovoru, tedy „já chci práci“. Podíváme se, jak se význam všech těchto slůvek může změnit ve chvíli, kdy se do procesu vloží ony výjimečné psí vlastnosti. A protože z mého pohledu zvířata jsou těmi psími vlastnostmi, které pozitivní trénink tolik mění, **psí oddanost člověku a tolerance k jeho chybám**, podíváme se na jejich vliv u každého slovíčka našeho tréninkového rozhovoru zvlášť.²

2 Na tomto místě je možná vhodné trochu zauvažovat, kde se „psí oddanost“ a „psí tolerance“ vzaly. Mohli bychom psát o tom, že určitou vyšší míru tolerance k lidské necitlivosti mají i jiná domácí zvířata a že vlastně taková tolerance vůči ne úplně citlivému zacházení je součástí domestikace. Kdo s tím měl problém, nedostal zkrátka šanci se v lidské péči dále rozmnožovat. Nedokonalé výcvikové metody měly podle mého

PSÍ ODDANOST A ODMĚNY

Na svých praktických lekcích s oblibou říkávám, že pes je snad jediné zvíře na světě, schopné chápat sežrání odměny jako svůj další úkol. Nejednou totiž vidávám psy, kteří sice hltavě chňapají po pamlsku v ruce svého člověka, jako by sto let nežrali, ovšem ti samí psi si pak pamlsku od někoho jiného ani nevšimnou nebo ho jen prozkoumají a nesežerou. Ještě typičtější to bývá s hračkou – stejná hračka sama o sobě přestává být často zajímavá, jakmile ji má v ruce kdokoliv jiný než páníček. Ne, v tomto případě nemluvím o tzv. contrafreeloadingu, tedy efektu, kdy odměna zasloužená prací je více ceněná, než odměna získaná bez práce. Ten by fungoval i u jiných živočišných druhů a vypadal by jinak. Toto je jiný případ – snědení pamlsku či práci s hračkou pes podle všeho chápe jako **další úkol ke splnění**. Jak můžeme poznat ten rozdíl? Jednoduše tak, že nefunkční odměna nám znefunkční celý zbytek našeho výše uvedeného tréninkového dialogu z pěti slov.

Představme si pro srovnání dvě zvířata: první bude už jednou zmíněný lišák Deny a druhým jakýsi hypotetický velmi pracovitý a oddaný pes, který chápe sežrání pamlsku jako svůj úkol. Oba budeme učit jedno a to samé chování – na slovo „hledej“ mají vyrazit od člověka, najít v prostoru gumovou slepici a dotknout se jí. To je mimochodem chování, které lišák Deny opravdu umí, dokonce se slípkou pak i různě manipuluje. Celý dialog z pěti slov tedy má v tomto případě znít:

názoru velký vliv na formování povahových vlastností některých plemen. Kdo ví, možná pokud by naši předkové před tisíci let využívali současné moderní metody tréninku, měli bychom dnes namísto domácích psů stále ještě vlky... Ale to už hodně fabuluji.

Nicméně to by se týkalo tolerance. Kde se ale vzala ona psí oddanost? Můžeme se opět bavit o tom, kde je hranice mezi obyčejným smečkovým chováním a tím, co zde nazýváme oddaností. Můžeme diskutovat, jestli byla psí oddanost skutečně předmětem umělého výběru, nebo jeho vedlejším produktem. Jestli člověk skutečně zdomácněl a vytvořil psa, nebo zda se psi zdomácněli a vytvořili do jisté míry sami. O tom všem by se dalo diskutovat a zabralo by to jistě mnoho stránek. Jen si nejsem jistý, k čemu by to bylo. Kniha je mým osobním pohledem na psí zvláštnosti ve světě moderního tréninku zvířat. A psí tolerance a oddanost jsou z mého pohledu dvě vlastnosti, které aplikaci pozitivního tréninku u psa poznamenávají bez ohledu na to, jaký je jejich původ. Ano, vím, že přiřknout psovi „toleranci a oddanost“ znamená určité polidštění, ale tahle knížka se má právě od vědy posunout víc k lidskosti. Vždyť věda a lidskost by si neměly odporovat. Pouze se nesmějí zaměřovat. Tak berme tuto knihu jako více lidskou. Jako osobní pohled jednoho lidského tvora na vědu, kterou sám pomáhá spoluvytvářet.

1. Zvíře sedí před člověkem v očekávání úkolu. (Default behavior, „Chci práci,“ říká zvíře.)
2. „Hledej.“ („Tady máš práci,“ říká trenér.)
3. Zvíře hledá gumovou slepici, až ji konečně nachází. (Chování, „Pracuji,“ říká zvíře.)
4. Zvuk klikru. (Bridge, „Děláš to správně,“ říká trenér.)
5. Pamlsek. (Odměna, „Teď to oslavíme,“ dává trenér, spotřebuje zvíře.)

Začneme nejprve s lišákem. Deny je mladý energický lišák s velkou chutí na potravu. Také zná klikr jako bridge a umí zahajovat dialog tím, že se před trenéra posadí. Takže poslední tři z pěti slov dialogu (chci práci, děláš to správně, odměna) už máme. Teď chceme vytvořit podnět a chování. Začneme třeba tím, že slepici hodíme na zem a lišák ji půjde přirozeně prozkoumat. V tu chvíli se ozve klikr a do místa u slepice je hozena odměna. Lišák se hračky ještě několikrát dotkne, aby pokaždé uslyšel bridge jako potvrzení správnosti a poté získal odměnu. Gumová slepice se pro něj stává jednoduchým „tlačítkem krmicího automatu“. A za chvíli je to tak „výživné tlačítko“, že abychom si ho vůbec dokázali vzít od lišáka bez boje nazpátek, je potřeba odhodit Denymu potravu na druhou stranu. Jinak by nám slepici – svůj spínač k potravě – ani nedal.

Pro Denyho to tedy v tuto chvíli funguje tak, že podnětem, šancí na práci za odměnu, je gumová slepice sama. A my to potřebujeme dovést k tomu, aby jako skutečnou šanci chápal až trenérovo slovo „hledej“. Druhý trénink tedy mohu zahájit tak, že řeknu „hledej“, a po tomto slově odhodím slepici. Deny za ní přirozeně běží a opakuje se stejný proces jako při prvním tréninku. Až se mi podaří získat slepici zpět (zase musím odhodit potravu stranou, pokud chci slepici získat po dobrém), tak to celé ještě několikrát zopakují. A po několika opakováních procesu, kdy po slově „hledej“ letí na zem slepice, nechám gumovou hračku ležet tam, kde byla, a Denyho si například chrastítkem (které u nás na rajoně používáme k přivolání jednotlivých zvířat) přivolám k sobě. Dám Denymu ve své blízkosti několik rychlých a jednoduchých úkolů po sobě, aby neměl tendenci za slepicí utíkat sám, a pak mu najednou řeknu „hledej“. Tím Denymu připomenu, že vlastně kousek od nás leží jeho gumová slepice – tlačítko na potravu, a tak k ní lišák hned běží, dotýká se jí, zazní klikr..., ale teď už potravu nehodím přímo k hračce, ale na polovinu trasy mezi

námi. Lišák se tedy pro ni musí od slepice kousek vzdálit. Tím, že to teď má blíž ke mně než ke slepici, dosáhnu toho, že se po snědení odměny nechá Deny odvolat ke mně a neuteče mi zběsile mačkat svůj „slepičí automat na žrádlo“. Lišák přijde na zavolání ke mně, dostane odměnu, několik úkolů, a pak mu zase slovíčko „hledej“ připomene, že kousek od nás na něj čeká ono slepičí tlačítko. Pro potravu za jeho stlačení si už ale bude chodit zpátky ke mně. Postupně se dostaneme k tomu, že Deny bude až do podnětu „hledej“ sedět přede mnou v očekávání odměny, a jakmile podnět „hledej“ dostane, vydá se hledat slepici, aby se jí dotkl, uslyšel bridge a vrátil se pro odměnu ke mně, kde pak zůstane v sedu (default behavior) až do dalšího podnětu. Abych to dokázal, budu muset lišáka po nějakou dobu hodně odměňovat za sezení u mě (aby mi neutíkal mačkat slepici – spínač na potravu). Budu také muset stát tak daleko od slepice, aby se mu vyplatilo očekávat odměnu spíše za sezení u mě než za mačkání slípy. Ale zároveň budu muset být dostatečně blízko u slepice, aby ji dokázal najít – tj. aby se mu vyplatilo po ní po podnětu „hledej“ pátrat. Vychytat tento správný poměr odměn a vzdáleností nebude snadné, a tak mi pravděpodobně Deny několikrát za slepicí uteče i bez povelu. A na mně bude, abych se v takovou chvíli rozhodl, jestli mu

to uznám, nebo ne. Pokud uznám, riskuji, že k ní bude utíkat bez povelu pořád. Když mu tento pokus neuznám, riskuji, že se zklame natolik, až se přestane snažit. Celý proces je tedy v podstatě o **nastavování a správném vyvažování šancí na odměnu** tak, aby Deny vždy upřednostnil tu šanci, která je pro něj zřetelnější a výnosnější. Je to tedy celé o **šancích pro zvíře, nikoliv o přání trenéra.**

Teď si ale vyměňme lišáka Denyho za nějakého strašně oddaného psa, který sice požírá odměny, ale ve skutečnosti je chápe jen jako další úkol. Jeho konečným cílem a nejvyšší odměnou je „páníčkova“ spokojenost. Znovu říkám, že takoví nejsou zdaleka všichni psi, ale pár jsem jich už viděl. Jak se nám celý tréninkový dialog s takovým psem změní? V každém případě bridge před jeho pamlskem už nebude říkat „dostaneš pamlsek, protože jsi udělal úspěšné chování, a dál už nemusíš pokračovat“. Bude říkat „teď máš úkol sníst pamlsek, spěchej si pro něj, ať má páníček radost“. Pokud si člověk neuvedomí tento rozdíl a bude postupovat stejně jako s Denym, bude trénink vypadat přibližně takhle: Pes sedí před člověkem (tohle umí, pochopil, že tohle se páníčkovi líbí) a člověk hodí na zem slepici. Pes k ní přirozeně čichne a v tu chvíli se ozve klikr, který volá psa k dalšímu úkolu – sežrat pamlsek. Pes tedy běží nazpátek, předsedne a sní pamlsek. „Hurá,“ říká si člověk, „jde to přesně podle plánu.“ A tak hodí znovu slepici, ale pes na ni tentokrát nereaguje. Vždyť už ji má očichanou, tak proč by k ní čichal podruhé? Radši zůstane u páníčka, co kdyby mu chtěl dát za úkol další pamlsek. „Ten pes je nějaký tupej, či co!“ řekne si člověk a zkusí to udělat jednodušší. Vezme slepici do ruky, pro jistotu řekne rovnou „hledej“ a dá ji psovi před nos. Pes se dotkne, ozve se klikr, který psa naléhavě volá k úkolu „sněz odměnu“. A tak člověk nadšen drobným úspěchem odhodí teď slepici na zem a rovnou řekne „hledej“. Ale pes dál sedí a čeká, jestli to neklikne. Kam by chodil, tu slepici už přece má očichanou. „HLEDEJ!!!!“ zvýší zoufale hlas člověk, který už si neví rady. A pes, tušící, že někde je problém, přestane sedět a začne zkoušet, čím by tak člověka uklidnil a potěšil. Běhá okolo, zkouší všechno možné, až najednou se dotkne slepice a ozve se klikr – výzva k úkolu „sněz pamlsek“. Především ale v tu chvíli končí páníčkova nespokojenost. Člověk se uklidnil, dokonce má radost, a to je pro psa hlavní. Takže ve výsledku tu vlastně máme psa, který po slově „hledej“ skutečně začne hledat

slepici. Ale aby to udělal, **bylo třeba na něj zvýšit hlas, vyjádřit nespokojenost**. Na rozdíl od pozitivně fungujícího Denyho se tento pes ani jednou nepokusil doběhnout ke slepici sám nebo cokoliv nabídnout, dokud nepocítil problém. Klikr pro něj znamenal „sněž pamlsek, máš to za úkol!“. A slovo „hledej“ značilo „rychle začni něco dělat, nebo jsi v průšvih!“.

I v tomto případě tedy nakonec kýžené chování vzniklo. Vzniklo i přes všechny trenérské chyby, které by nepsí zvíře spolehlivě odradily od práce. Jenže tohle byl pes, navíc pes oddaný, a tak vytrval. Páníček může být spokojený a vůbec mu nedojde, že věci jsou jinak, než si myslí. Možná bude mít dojem, že má trochu tupého a líného psa – zatímco ten pes je ve skutečnosti jen oddaný a ani zdaleka není líný či hloupý.

V jiných případech ale kýžené chování kvůli přílišné oddanosti psa vůbec nevznikne. Pokud například nedokážeme přeučit psa z targetu³ či signálu rukou na slovní podnět, může to být pro nás znamením, že jeho snaha nemíří k pamlsku, jakkoliv se po něm po kliknutí horlivě vrhá. Takový pes dost možná vůbec nepracuje pro potravu, ale z oddanosti k člověku. Ale co je mnohem podstatnější – **takový trénink vlastně v důsledku psi oddanosti neběží pod posilováním pozitivním (R+), ale negativním (R-)**.

ČTYŘI MOŽNÉ DŮSLEDKY A PSI MEZI NIMI

Pojďme si pro jistotu rychle připomenout základy operantního podmiňování. Co že to vlastně znamená? **Učit se operantně, to znamená „učit se z následků svého vlastního chování“**. Další poučkou je, že **každé chování zapadá do trojice ABC, tedy A (antecedent) – spouštěč, B (behavior) – chování, C (consequence) – následek**. Neexistuje chování samo o sobě, vždy mu předchází konkrétní spouštěč a po něm přijde konkrétní následek. A tento následek rozhoduje, zda se toto chování bude spíše opakovat (pak nastalo posílení), nebo se spíše opakovat nebude (pak nastalo potlačení či trest). **Posílení i tresty mohou být tzv. pozitivní a negativní**. Toto rozdělení ale neznamená

3 Target je tréninková pomůcka, které se má zvíře určitou částí těla dotknout nebo se jí na konkrétní vzdálenost přiblížit. Jeho prostřednictvím se učí nejčastěji různé polohy těla, které pak vykonává i bez targetu, třeba už jen na slovní podnět.

	Posílení (Reinforcement, R) Prognóza – chování se bude posilovat, jeho pravděpodobnost se zvyšuje	Trest potlačení (Punishment, P) Prognóza – chování se bude potlačovat, jeho pravděpodobnost se zmenšuje
Něco přibýlo (pozitivní, +)	Pozitivní posílení (R+): živočich získal něco, co je mu příjemné	Pozitivní trest (P+): živočich dostal něco, co je mu nepříjemné
Něco ubylo (negativní, –)	Negativní posílení (R–): živočich se zbavil něčeho, co mu bylo nepříjemné	Negativní trest (P–): živočich přišel o něco, co mu bylo příjemné

hodný/zlý, ale znamená pouze „něco v systému přibýlo / něco ze systému ubylo“. Přehledně se dá vše vyjádřit tabulkou.

Klasické pozitivní posílení například je, když lachtan vyskočí na svůj kámen a dostane rybu. Negativní posílení nastává ve chvíli, kdy kůň vedený za ohlávkou zatočil správným směrem a v tu chvíli přestal na ohlávkou působit tah lidské ruky. Pozitivním trestem je pro krávu na pastvě to, když se dotkne ohradníku a přijde elektrická ranka. Jako negativní trest může vyhodnotit papoušek okamžik, kdy sekl zobákem po ruce, která mu nesla oříšek, a krmící ruka se vzdálila i s oříškem.

Všechny čtyři následky během svého života živočich zažije, a myslí si, že mu celý život dokážeme připravit jako „procházku pozitivním posílením“, je naivní. Další ze zásad moderního tréninku totiž říká, že **o tom, co je posílením a co je trestem, nerozhoduje trenér, ale reakce živočicha**. Takže například jeden a ten samý dotyk rukou na těle psa může podle okolností sehrát roli pozitivního posilovače (pokud značí pochvalu a je třeba i předzvěstí hry či jiné odměny), ale i pozitivního trestu (pokud psa vytrhne ze soustředěné práce nebo je-li pes něčím vyděšený – v takovém případě sebelépe míněný dotyk je tou poslední kapkou, po které se dá na útěk). Přitom takový dotyk se vůbec nemusí lišit intenzitou a pokaždé může být proveden se stejným úmyslem – psa potěšit a odměnit. Ale reakce a výsledek mohou být různé.

Proč ale vlastně rozlišovat, jestli pes pracuje pod pozitivním, či negativním posílením, když obojí zvyšuje pravděpodobnost jeho chování? Protože oba dva principy mají svoje pravidla. Už výše jsme si ukázali, že zvíře v módu **pozitivního posilování** bude chápat **podnět jako svou šanci** a bude kreativnější, díky čemuž pobeží trénink rychleji a dostaneme se k poměrně složitým chováním. Pod **negativním posílením** chápe zvíře **podnět spíše jako svoji povinnost** či nutnost. V důsledku toho budou kreativita a energie, které zvíře do tréninku investuje, o něco menší při negativním posílení než při pozitivním. Při negativním posílení také budeme mít problém vytvořit složitější chování a hlavně předřadit slovní podněty. Tedy pokud nejste v negativním posílení opravdovými mistry nebo vaše zvíře není extrémně oddané a tolerantní..., ale o tom si můžeme povědět později, v kapitole o podnětech.

Souvlastní je ale více. Ve své první knížce (*Trénink je rozhovor*) rozebírám hlubší podtext pozitivního a negativního posílení. Pokud chápeme pozitivní posilování tak, že zvíře, kterému nic nechybí a nikterak nestrádá, získá odměnou něco navíc (tak jako pohádkový Honza, kterému jinak nic nechybělo, získal princeznu), tak jeho vnitřní pocit se mění z „normálu“ do „blaha“. Tento nový blažený pocit vyvolaný odměnou je na fyziologické úrovni vyvolán nárůstem „blažených“ hormonů, jako jsou endorfiny. Rostoucí hladina těchto endorfinů v těle psa během sebepozitivnějšího tréninku však nikdy nedosáhne svého horního limitu. **Zvíře v pozitivním modu se tak může vždycky cítit ještě o něco lépe!** A protože mu zároveň nehrozí trest, bude se tudíž zvíře snažit ještě o ten malý kousek svůj pocit vylepšit. A protože neexistuje limit v koncentraci příslušných hormonů, neexistuje ani limit v úsilí, které zvíře do tréninku investuje. A pokud neexistuje limit v úsilí, investuje zvíře pod pozitivním posílením do tréninku více úsilí než jeho trenér. V konečném důsledku si nakonec **zvíře bere na svá bedra odpovědnost za výsledek tréninku. Jeho vlastní aktivní zájem tlačí celý tréninkový proces kupředu** a trenér mu jen nastavuje cestičku k cíli. Asi tak, jak nám říká tabulka na následující straně.

Jak vidíme z tabulky, negativní posílení se dost liší. **Při negativním posílení, kde je cílem zvířete zbavit se problému, nejde totiž jeho vnitřní pocit z normálu do blaha, ale z problémů do normálu.** Tím pádem tu ani nejde o zvýšení hladiny endorfinů, ale o pokles hladiny stresových

	NÁŠ CÍL? VYTVOŘIT NOVÉ CHOVÁNÍ.	
Metodika	POZITIVNÍ POSÍLENÍ R+	NEGATIVNÍ POSÍLENÍ R-
Definice	Zvíře vykonává chování, aby něco získalo (např. odměnu).	Zvíře vykonává chování, aby se něčeho zbavilo (např. tlaku).
Cíl z pohledu zvířete	Získat odměnu.	Uhnout tlaku.
O jaký pocit může zvíře usilovat? (normál stav / blaho)	Blaho	Normální stav
Cíl z pohledu hormonů v těle zvířete (endorfiny/kortizol, +/-)	Endorfiny +	Kortizol –
Existuje limit v hormonech? (ano/ne)	Ne	Ano, když kortizol = 0
Existuje tedy limit v úsilí zvířete? (ano/ne)	Ne	Ano, když kortizol = 0
Kdo tedy vloží do výsledku víc úsilí? (člověk/zvíře)	Zvíře	Člověk
Kdo má tedy větší zájem na vytvořeném chování a přebírá za něj odpovědnost? (člověk/zvíře)	Zvíře	Člověk

hormonů, jako je například kortizol. A protože se jedná o pokles, nikoli nárůst, **existuje při negativním posilování i limit**, ke kterému lze dojít a po něm to už dál nejde. Tím limitem je pokles kortizolu a ostatních stresových hormonů na jejich fyziologické minimum (říkejme zjednodušeně, byť nepřesně kortizol = 0). Jakmile je kortizol na nule, nemá zvíře důvod pracovat, a tudíž **dává do procesu jen tolik úsilí, kolik je nutné** ke snížení kortizolu na nulu. Trenér musí tedy v důsledku při negativním posílení dávat

František Šusta

NEZNÁM DRUHÉ TAKOVÉ ZVÍŘE, JAKO JE PES aneb Vyznání trenéra zvířat nejlepšímu příteli člověka

Fotografie Animal Training and Research Intl., Khalil Baalbaki, Milan Bartl, Monika Čermáková, Tomáš Čontofalský, Lucia TaraWillow Drietomská, Jana Hnátková, Zuzana Lhotáková, Petra Marečková, Jana Maštěrová, Magdaléna Němcová, Irena Pacáková, Jana Pluháčková, Hana Spalová, František Šusta, Nikol Tranová, Ondřej Uhlíř, Jiří Zita a archiv autora

Redakce Patricia Tošnerová

Sazba a grafická úprava Matěj Barták

Vydal Pavel Jeřábek – Nakladatelství PLOT, Bělohorská 2,
169 00 Praha 6, www.plotknihy.cz, jako svou 319. publikaci

Tisk Těšínské papírny, s.r.o., 2017

Vydání první, Praha 2017

ISBN 978-80-7428-312-3